

AZ
1848:XX. TÖRVÉNYCZIKK
A
TÖRTÉNELEM VILÁGÁNÁL

IRTA

BALLAGI GÉZA

ORSZ. KÉPVISELŐ

BUDAPEST,
[...]ER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE
1903.

Kapható,
POLITZER ZSIGMOND és FIA
könyvkereskedésében
Budapest, IV., Kecskeméti-ucca 4.

AZ
1848 : XX. TÖRVÉNYCZIKK
A
TÖRTÉNELEM VILÁGÁNÁL

IRTA

BALLAGI GÉZA

ORSZ. KÉPVISELŐ

BUDAPEST,

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

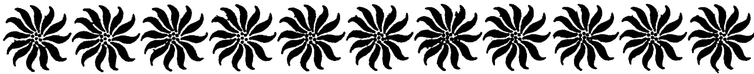
1903.

FOR
B

Különlenyomat a „*Protestáns Szemle*“ 1903. évi 8-ik füzetéből.

6|9|31

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

A kik 1848-ban az új Magyarország fundamentumát lerakták, tökéletlen munkát végeztek volna, ha a XX. törvényczikket meg nem alkotják. A rendi szerkezet által szerteszét darabolt társadalom egységét kellett megteremteni, hogy a magyar nemzeti állam eszményképe, mely legelőször Széchenyi lelkében fogamzott meg, valóra váljék. S a 48-diki törvényhozás, a mint a társadalmi egység követelményének tett eleget, midőn a nemesség kiváltságainak megszüntetésével lerombolta a válaszfalat az úr és szolga között: úgy a nemzet egybeforradását tette lehetővé a katholikus egyház jogállásának olyatén átalakitása által is, hogy megszüntetyén annak uralkodói jellegét, a többi történelmi felekezeteket jogilag felszabadította annak nyomása alól.

A baj csak az volt, hogy a törvényhozás a maga akaratát az említett törvényben nem fejezte ki elég világosan, minek folytán egyik részről épp úgy, mint a másik részről, a törvényből olyan következtetéseket vontak le, sőt vonnak le még ma is, melyeknek puszta hangoztatása is zavarólag hat a társadalom békéjére, megvalósitásuk pedig az államfejlődés szempontjából beláthatatlan következményekkel járna.

A történelem szövétnekével kell nekünk protestánsoknak bevilágitanunk azokba a műhelyekbe, a hol az 1848: XX. törvényczikket készitették s a hol annak végrehajtásáról tanácskoztak, a végből, hogy a követel és tartozik rovatait a protestáns egyház részéről a magyar állammal szemben kitölthessük s hogy a mérleget a beváltott és a még ezentúl beváltandó állami kötelezettségek tekintetében felállithassuk. Hogy azután a történelem tanulságait jól vagy rosszul használjuk-e fel, ez attól függ, mennyire alkalmazkodunk a gyakorlati élet exigencziáihoz. Az Isten őrizzen bennünket a rideg opportunizmustól. Ezt én se nem hirdettem, se nem követtem soha. Én azt tartom, hogy eszmények nélkül nincs igazi haladás

s egész életemben azokat tartottam legnagyobb tiszteletben s azokat ismertem el vezéreimül, a kik az eszmények kultuszában tüntették ki magukat. De az eszmények kultuszával nemcsak nem ellenkezik, sőt teljesen összefér, ha azoknak megvalósitásában a lehetőséget tartjuk mindenkor szem előtt.

Az 1848: XX. t.-cz. a forradalom szülöttje volt. Olyan korban jutott az belé törvénytárunkba, a mikor a túlzás, a szenvedélyek túlcsapongása válik szabálylyá s a mérséklet csak mint kivétel szerepel. S a kelet népe, mely még normális viszonyok közt is az ábrándok világában érzi magát legjobban; mely annyira kész volt mindig a hazaárulás és istenkáromlás vádjával illetni az őt észretériteni szándékozó józan tanácsadókat: az 1848: XX. t.-czikkben kifejezett, vagy — ha jobban tetszik — belémagyarázott juste milieu politikáját mégis magáévá tette akkor, a mikor ez a politika egyenes megtagadása volt a forradalom szellemének.

A mit a franczia forradalom minden lelkiismereti furdalás nélkül, a legbrutálisabban végrehajtott, azt a mi forradalmunk — hogy Kossuth szavaival éljek — „egyszerűen nem merte megtenni“. Mirabeau és társai egyrészről abból indulva ki, hogy a papi rend, mint önálló testület, összeférhetetlen az alkotmánynyal s kivül állván a társadalmon, ellenkezésben van a közszellemmel: a papokat teljesen kiszolgáltatták az államnak s az állam által fizetett egyszerű hivatalnokokká degradálták őket; másrészről azt az elvet állitván fel, hogy az egyház a maga javainak csak haszonélvezője, de nem tulajdonosa: az egyházi jószágokat az állam által elkoboztatták. Nálunk ellenben a radikális politika ilyetén eredményeivel a forradalom nem dicsekedhet, miután a 48-diki átalakulás vezetői jobbnak látták az állam és az egyház közti viszony gyökeres megoldását kedvezőbb időkre hagyni, a mikor t. i. — hogy ismét Kossuthot idézzem — „a megoldás nyomában kelő szenvedély szele kidühöngheti magát a nélkül, hogy a nemzet hajóját szirtekre sodorná“.

S az egyházpolitikai kérdésekben Kossuth által követett mérséklet politikája még magának Kossuthnak a személyi prestige-jére sem volt hátrányos befolyással. A mit Boissier Ciceróról ir, hogy t. i. a pártok nem szeretik az affajta embereket, kik vonakodnak társul csatlakozni az ő kicsapongásaikhoz s kik az általános túlzások közepette önérzetesen megmaradnak az igaz mérték határain belül: a mi forradalmi politikusainkra is alkalmazható ugyan; de a valláspolitikai kérdésekben a nemzet politikai érettsége nyilatkozott meg, midőn azoknak tanácsát követte, kik az arany középúton kivánták vezetni.

Azt mindenki természetesnek találta, hogy Kossuth, az új államalakulás keretében, a többi szabadságjogok mellett a vallásszabadság biztosításáról is gondoskodni kivánt. A tiszántúli ref. egyházkerület és a görög nem egyesültek, erre peticzióikban egyenesen felhivták az országgyűlést. A vármegyék egyrésze pedig, például Zemplén, Ugocsa, Esztergom stb., az említett tárgyat követi utasításaik közé vették fel. „A mennyiben a vallási különbségből eredő surlódások — olvassuk Zemplénmegye 1847-diki instrukcziói közt — csak akkor szűnnek meg valóban, ha minden vallásfelekezetre kiterjesztetik a viszonosság és a szabad gyakorlat elve: mondják ki ezt az unitáriusokra és a kapcsolt részek protestánsaira is.“ A mit tehát az újabb kor egyik legharcziasabb klerikális hírlapírója, Lonkay Antal el akart volt hitetni a közönséggel, hogy t. i. az 1848: XX. t.-cz. a megyei utasítások ellenére jött volna létre: homlokegyenest ellenkezik a történelmi igazsággal.

A közvéleménynek azonban, mely magát az elvet hirtelenjében magáévá tette, hosszabb időre volt szüksége, hogy az elvnek úgy formulázása, mint alkalmazása tekintetében csak valamennyire is tájékozza magát.

Igaz ugyan, hogy a rendek a Kossuth által bemutatott vallásügyi törvényjavaslatot a márczius 31-iki országos ülésben minden ellenmondás és változtatás nélkül fogadták el; de azért mintha mégis megzavarta volna már akkor az összhangot Schnée László, Hevesmegye követe, azzal a kérdésével, hogy a mennyiben a törvényjavaslat csak a bevett vallásfelekezetekre nézve mondja ki az egyenlőséget és viszonosságot: mi fog történni a zsidókkal? vajjon ők fognak-e emanczipáltatni? Ez a kérdés természetesen legközvetlenebbül magukat a zsidókat érdekelte s úgy a törvény meghozatala előtt, mint különösen azután, részint hirlapokban és röpiratokban, részint élő szóval, keserű szemrehányásokkal illetvén a nemzetet, nem szűntek meg sürgetni, hogy a jogegyenlőség áldásai ő rájuk is terjesztessenek ki. Einhorn Ignácz papjelölt, a ki később Horn Edére változtatta a nevét s ezen a néven mint publiczista, országgyűlési képviselő és államtitkár, közéletünkben előkelő szerepet játszott; továbbá Roth Herman papjelölt, Hartmán Lipót tanitó, Chorin Jakab stb., egymásután bocsájtották ki ily tárgyú röpirataikat.[1]

Úgyde Kossuth előbb az országgyűlésen, majd a pesti

[1] *Einhorn I.:* Zur Judenfrage in Ungarn. Ofen, 1848. — *Roth Herman:* A zsidók polgárositása ok- s czélszerű. Pest, 1848. — *Hartmán Lipót*: Magyar zsidó vagy zsidó magyar? Pécs, 1848. — *Chorin J.:* Sollen die Juden Bürger werden? Pesth, 1848.

zsidók küldöttsége előtt egész határozottsággal kijelentette, hogy a zsidók emanczipácziójára nézve a viszonyok annyira kedvezőtlenek, hogy ha erőltetnék a dolgot: a mellett, hogy az egész vallásügyi reformot veszélyeztetnék, egyszersmind a zsidók ellen különben is erősen kifejlett gyűlölködést a végtelenségig fokoznák. Hiszen márczius második felében Pozsonyban a zsidók elleni gyűlölet már tettekben is megnyilatkozott s míg a csőcselék a zsidókat ütlegelte és fosztogatta, a polgárság népgyűlésen követelte, hogy a városban lakó zsidókat űzzék onnan ki és a házalástól tiltsák el őket. S ha ezeknek a zavargásoknak, valamint a többi városokban a német ajkú polgárság részéről tapasztalt zsidóellenes fenyegető magatartásnak hatása alatt Kossuth kevéssel előbb kénytelen volt a szabad királyi városokra vonatkozó törvényjavaslatnak azt a pontját, mely szerint városokban minden teljeskorú és önálló polgár *valláskülönbség* nélkül választó, akként módositani, hogy az illetők *törvényesen bevett* valláskülönbség nélkül választók: a zsidóknak a többi felekezetekkel való egyenjogúsításáról szintén le kellett mondania, nehogy táplálékot adjon annak a lábrakapott gyanúnak, hogy az országgyűlés, midőn a felekezetek szükségleteinek fedezésével az államot terheli meg, tulajdonképen a keresztyén népet a zsidó vallás terjesztésére akarja megadóztatni.

Míg az alsó tábla, a vallásügyi javaslattal, Kossuthnak a zsidókra vonatkozó felvilágositása után egyátalán nem tartotta szükségesnek tovább foglalkozni: a főrendi táblán különösen a katholikus főpapság a javaslat számos rendelkezése felett olyan élénk és hosszú vitát provokált, hogy az elnöklő nádor egy izben szükségesnek látta figyelmeztetni a szónokokat, hogy az idő rövidségére való tekintettel fogják minél rövidebbre mondandóikat.

A r. katholikus egyház képviselőit az események rohamos fejlődése bármennyire meglepte is s egyik-másik főpapon bármennyire erőt vett is a pesszimisztikus hangulat: mindazonáltal igyekeztek alkalmazkodni a közhangulathoz, tudván azt, hogy ha ellenszegülnek, még nagyobb veszélynek teszik ki egyházukat. Forradalmi időszakban százados intézmények is megrendülhetnek. Nem csuda tehát, ha a klérus tagjai közt akadtak számosan, a kik olyan sötét szemüvegen nézték az eseményeket, hogy a legrosszabb eshetőségre is készen voltak. Herczeg Hohenlohe Sándor nagyváradi nagyprépost még a saecularisatio eshetőségétől sem zárkózott el. De a mennyiben ez bekövetkeznék, egy röpiratában figyelmeztette paptársait, hogy a saecularisatio csak annak a megmutatására szolgálna

alkalmul, hogy „földi javak nélkül is képesek Istennek szolgálni, sőt minél háládatlanabb lenne a világ irányukban, annál buzgóbban fognak ők az emberiség szent ügyében tőlük kitelhető módon munkálkodni s szegényen is teljesítenék a haza iránti kötelességeiket".[1] A viszonyokhoz való ilyetén alkalmazkodásnak konkrét alakban is jelét adta a klérus, midőn a márczius 18-ki alsótáblai ülésen felszólíttatott egyes követek részéről, hogy a papi tizedről mondjon le. A felszólításnak a klérus képviselői engedtek, mert — mint Fogarassy Mihály, a későbbi erdélyi püspök írja — féltek attól, hogy „a papi tized ellenmondásuk daczára is el fog törültetni" s mert tudták nagyon jól, hogy „ha feltartóztatni akarták volna az alsó tábla határozatát a gyéren képviselt felső táblánál, az akkori ingerültség közepette egyébként is valamely sikeresebb pártfogásra számolniok nem lehetett".

A kényszerűségnek hódoltak meg akkor is, a midőn az 1848: XX. t.-cz. ellen — bármennyire aggasztotta is az őket — nagyobb mérvű ellentállást nem fejtettek ki.

Sczitovszky János pécsi püspök, a későbbi primás, a ki elsőnek szólott a tárgyhoz, valamint Ocskay Antal kassai, Fogarassy szkodári püspökök s a világi katholikusok részéről a vallásos buzgalmáról híres gr. Cziráky János, mindannyian készséggel belényugodtak a vallásfelekezetek közti egyenlőség elvének kimondásába, miután az csupán a bevett vallásfelekezetekre vonatkozott s miután egyenlőség alatt egyebet nem értettek, mint azt, hogy a bevett felekezetek saját ügyeik intézésében és vallásuk gyakorlatában egyforma szabadságot élvezzenek s az államhatalom oltalmára egyformán igényt tarthatnak.

A viszonosságot ellenben a hitelvekre és az egyházi szerkezetre nézve egymástól annyira eltérő felekezetekkel szemben nem tartották érvényesíthetőnek; mert hiszen pl. a r. katholikusok felfogása a házasság felbonthatósága tekintetében homlokegyenest ellenkezik a protestánsokéval; amazok a vegyes házasságból származó gyermekek vallására nézve a szülők szabad egyezkedését tartják helyesnek, míg ezek magukra nézve ebben veszélyt látnak; amazok hierarchikus szervezettel, ezek zsinat-presbyteri szervezettel bírnak stb. A felekezeti surlódások elkerülése végett tehát azt kivánták, hogy a viszonosságot *„minden egyház saját elveinek és szerkezetének épségben tartása mellett"* mondja ki a törvény.

Az egyházi és iskolai szükségleteknek az állam által

[1] Szózat a magyar clerushoz. Nagyvárad, 1848.

történendő fedezését illetőleg szintén kifejezték abbeli aggodalmukat, hogy a törvénynek ez a rendelkezése az egyház szabadságát és tulajdonjogát veszélyeztetheti. Ennélfogva a törvényjavaslat 3. §-át olyaténképen óhajtották módositani, hogy „minden vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei, *a mennyiben azok a vallásfelekezetek mostani javaikból s alapítványaikból ki nem telnének és az oktatás szabadságának saját elveik szerinti teljes alkalmazása mellett*, közálladalmi költségek által fedeztessenek".

A klérus nevében Fogarassy Mihály által tett módositványokhoz a protestáns főrendek közül Tihanyi Ferencz temesi gróf, gr. Teleki Domokos és br. Vay Miklós koronaőr szólottak. Teleki részletesen kifejtette, hogy a törvényjavaslatban szó sincs arról, hogy egyik felekezet a másik rovására érvényesüljön, hogy egyik felekezet a másik elveinek elfogadására kényszeríttessék, hanem az egyenlőség csupán ama viszonyokat illeti, melyekben két különböző hitfelekezet jő egymással érintkezésbe, például vegyes házasságoknál a gyermek nevelése tekintetében. A midőn még ugyanő kifejezte abbeli meggyőződését, hogy olyan keresztyén felekezet nincsen, melynek elveivel a viszonosság ellenkeznék: *visszautasította egyszersmind azt a föltevést, hogy bármely felekezettől is el akarnák venni a vagyonát*, miután különben sincs egyiknek sem annyi vagyona, a mennyire szüksége volna. Br. Vay Miklós hasonló szellemben nyilatkozott. A törvényjavaslat szerkesztésében — szerinte — a rendek nagy óvatossággal jártak el, úgy hogy semmi aggodalom nem rejlik abban arra nézve, mintha valamelyik egyház elvei vagy szerkezete veszélyeztetnének. A mi pedig *a vallási és iskolai alapítványok elkobzását illeti, ez a debreczeni ref. szuperintendenczia petícziója alapján készült törvényjavaslatnak már azért sem lehet szándékában, mert a protestánsok is ragaszkodnak alapítványaikhoz* s egyházi és iskolai önkormányzatukat semmi anyagi érdeknek fel nem áldozzák; hanem az ő kivánságuk tisztán csak arra irányul, hogy ha az egyik felekezet az állam által segíttetik, népesség arányában a másik is hasonlóan segíttessék.

A vita azzal végződött, hogy a főrendi tábla többsége a viszonosságra, valamint a törvényjavaslat 3. §-ában az oktatás szabadságára vonatkozó módositványokat elfogadta, az egyházi javak és alapitványokra vonatkozó záradékot ellenben, mint fölöslegest mellőzte, a mivel szemben az alsó tábla, különösen Kossuth Lajos és Deák Ferencz felszólalásai következtében, megmaradt az eredeti szerkezet mellett.

Kossuthnak az ellen elvileg nem volt kifogása, hogy a

hitelvek épségben tartása mellett ismertessék el a felekezetek közti viszonosság; de ennek kimondását fölöslegesnek, sőt annyiban veszedelmesnek is tartotta, a mennyiben félreértésekre szolgálhat alkalmul; azt pedig, hogy az államnak az egyházi szerkezetbe se legyen beleszólója, még elvileg sem tette magáévá.

A törvényjavaslat végre is minden változtatás nélkül vált törvénynyé, miután az alsó tábla a főrendek kétszeri izenetváltása után sem engedte a vallási egyenlőség és viszonosság elvének az „absque tamen praejudicio“-hoz hasonló záradékkal való megszorítását, annyival kevésbbé engedte ezt, mert — mint gr. Teleki László megjegyezte — méltán föl lehetett tenni, hogy a klérus ama különben ártatlannak látszó záradékkal valami hátsó gondolatát akarta eltakarni.

A püspöki kar és a r. katholikus főrendek egy kis töredéke azonban a történtekbe nem tudott belényugodni. Az április 6-diki országos ülésben hiába hangoztatta br. Vay Miklós, hogy a törvény sem az egyik sem a másik felekezet hitelveit nem sérti: Sczitovszky és Ocskay püspökök, úgyszintén gróf Cziráky János és gr. Zichy Henrik, a törvény 2., 3. és 4. §-ai ellen, mint a melyek hitfelekezetük szabadságát és függetlenségét veszélyeztetik, óvást emeltek. Sőt ugyanezen a napon a püspöki kar több előkelő világi r. katholikussal együtt értekezletre gyűlvén össze, ott az országgyűléshez egy peticziót készitettek, melyben „a törvényesen kimondott s általuk is üdvözölt lelkiismeret-szabadság és vallások közti egyenlőség tekintetéből, de a r. katholikus egyház biztositásául is“ azt kivánják, hogy 1-ször a r. katholikus egyháznak — úgy, mint a többi felekezetnek is — az államhoz való viszonya, a szabadság és vallásos függetlenség alapján, törvény által rendeztessék; 2-szor, hogy a r. katholikusok szabadon tarthassanak zsinatokat; 3-szor, hogy az állam felügyelete mellett saját iskoláik alapítása, czélszerű elrendezése és igazgatása iránti joguk biztosíttassék s végre 4-szer, hogy a mint a többi bevett felekezetek maguk kezelik alapítványaikat: úgy a r. katholikus közalapítványokat is, kivéve a magyar királyi egyetemet, egy csupán egyházi és világi katholikusokból álló bizottság kezelje.

Ezt a peticziót, melyet Rónay János csanádi követ már a következő napon az országgyűlésen benyujtott, Deák Ferencz igazságügyminiszter inditványára, fontosságánál fogva előbb értekezletileg tárgyalták. De az értekezlet azt határozta, hogy mint „elkésett“, mellőztessék. Mire a kérvényezők, április 8-diki összejövetelükön egy nyilatkozattal könnyitettek lelkükön, a mely nyilatkozat szerint „a katholikusok peticziója, bárha

megfoghatatlan könnyedséggel vettetett félre, de meg nem bukott s buknia már csak azért sem lehet, mert visszautasithatlan igényeket foglal magában, jogokat követel vissza, melyek sajátjaik s az egyenlőség és viszonosság törvényes alapján a törvényhozástól azt kérik a maguk részére biztosittatni, minek a többi vallásfelekezetek háborittatlan birtokában vannak".

Az előadottakból látható, hogy a katholikus rendeket az 1848:XX. t.-cz. rendelkezései közül épen azok nyugtalanították, melyek már a békekötésekben is előfordultak s melyeknek megtételére nézve a korona már az előző országgyűlésen kötelező igéretet tett; míg ellenben a tulajdonképeni reform tekintetében, a mely szerint t. i. az egyházi és iskolai szükségletek az állam által fedezendők, a nyert felvilágositások s különösen a protestáns vezérférfiak: Tihanyi és br. Vay nyilatkozatai után, aggályaik csakhamar megszűntek.

Pedig a közvélemény, melynek tolmácsai is akadtak szép számmal, egészen helyesen itélte meg az említett törvényt, midőn annak alapján a saecularisatiót kezdte sürgetni. Például Kolmár József, Kossuth hírlapjának munkatársa, a későbbi református tanár, ki azután a katholikus vallásra tért át, egy pamfletjében azt írja, hogy a protestáns papság örüljön, mert az egyenlőség elvénél fogva, katholikus kollégái uradalmain osztozkodni fog s az országgyűlésen szavazatot nyer s mert a nép immár követeli, hogy „saecularizálják a hazának a római papság által uzurpált javait".[1] Vagy például Németi Imre, a magyar nevelési társaság által jutalmazott pályaművében ,— melynek birálói Birányi Ákos, Ney Ferencz és Tavassy Lajos voltak, tehát olyan férfiak, a kik holmi szertelenségeket bizonyára nem tüntettek volna ki elismerésükkel, — a törvény 3. §-ának rendelkezéseiből egyenesen azt következteti, hogy a püspökök és káptalanok fekvő javaikat az államnak adják át és úgy ők, mint az alsóbb rendű papok is az államtól fogják kapni fizetésüket.[2]

A kik így gondolkoztak — ismételjük — a törvényt egészen logikusan értelmezték. S bizony nagy szükség volt Kossuthnak és munkatársainak a helyreigazítására, hogy az említett törvénymagyarázat a nemzetben mélyebb gyökeret ne verjen.

Kossuth, a ki bizonyára a legilletékesebb volt az 1848-iki törvények magyarázására, a ki — mint a 48-iki törvények

[1] *Kolmár József:* Nép szava Isten szava. Pozsony, 1848.
[2] *Németi Imre:* Testvéri szózat a néptanítókhoz. Pest, 1848.

kezdeményezője, — legjobban ismerte az akkori törvényhozás intenczióit, — az 1848: XX. t.-czikkről úgy nyilatkozott, hogy a midőn azt kezdeményezték, egyetlen egy alternativa állt előttük. Vagy az, hogy az állam semmi egyháznak, semmi vallásfelekezetnek nem ád semmit. Vagy az, hogy minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi.

A vallásfelekezetek közötti egyenlőség és viszonosság követelményének természetesen az előbbi felelt volna meg. Arra nézve, hogy a felekezetek békességben éljenek egymással s hogy egymásnak érvényesülését ne gátolják, a legfőbb, sőt talán az egyedüli biztositék a szabad egyház szabad államban elvének megvalósitásában rejlik. Meg kell akadályozni még a lehetőségét is annak, hogy az állami és egyházi hatalom egymással szövetkezve és összeforrva, a közszabadságot akként veszélyeztessék, a mint veszélyeztették nálunk is, egyebütt is évszázadokon keresztül. Az emlitett elvnek tehát megfelelőleg az állam és az egyház elválasztatván egymástól, természetesen megszűnnék az államvallás intézménye, megszűnnének az egyes egyházak kiváltságai s az állam egyszerűen csak a felügyeletet gyakorolná az egyházak felett, a nélkül, hogy belső dolgaikba beléavatkoznék, azzal sem törődvén, hogy miből fizetik papjaikat és miből tartják fenn iskoláikat.

A másik alternativa szerint minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezné.

És Kossuth, habár belátta, hogy az előbbi alternativa felel meg az igazságnak, kényszerűségből mégis az utóbbit fogadta el.

Ha a 48-iki országgyűlés — így okoskodott Kossuth Lajos — az egyenlőség megvalósitását abban keresve, hogy semmi vallásfelekezetnek nem ád semmit, ennek alkalmazásául azt mondotta volna a protestánsoknak, a görögkeleti egyháznak és az unitáriusoknak: „titeket soha semmi ellátásban nem részesitettelek, jövendőre sem részesitlek; lássanak el híveitek, a mint akarnak“ — a r. katholikus egyháznak pedig azt mondta volna: „számodra felhagyom az eddigi állami ellátást s így már most szent a békesség köztetek, egyenlők vagytok“ — ez csakugyan különös egy neme lett volna az egyenlőségnek s nagyon furcsa módja az „osztó igazságnak“. Világos tehát — folytatja tovább, — hogy ha a vallásfelekezetek közti egyenlőséget és viszonosságot a „senkinek semmit nem ád az állam“ útján akarták volna megvalósitani, okvetlenül azt kellett volna inditványozniok, hogy az állam jövendőre megszünteti azt az ellátást, melyben ekkorig a r. katholikus egyház

főpapjait és szerzeteit részesítette. Ehhez joga volt és joga van ma is, ez kétségtelen.

A r. katholikus papság, a vallási egyenlőség és a szabad egyház szabad államban elvének ilyetén alkalmazásába a legszivesebben beléegyezett volna. Hiszen már az 1843/4-diki országgyűlésen, a midőn Borsod- és Csanádmegye követei, utasításaikhoz képest a saecularisatióra nézve konkrét inditványt tettek s a midőn br. Wenckheim Béla, Békésmegye követe szintén kifejezte abbeli óhajtását, hogy a róm. katholikus egyház uralkodói jellegének megszüntetésével az állam foglalja le az egyházi javakat s az összes felekezetek papjait a maga pénztárából fizesse: a saját kora által épp úgy félreértett, mint az utókor által is tévesen megitélt Wurda Károly, győri káptalani követ, látszólag a legtisztább szabadelvűség álláspontjára helyezkedve, paptársainak heves tiltakozása és óvása mellett „a szabad egyház szabad államban" elvét hirdette. Ő szerinte a legnagyobb hiba az volt, hogy törvényeink a vallások közt politikailag különbséget tettek s ezen egyoldalúságból eredő hiba szülte, a vallási véres harczokat előidézett olyanféle törvényeket, mint a melyben például kimondatik, hogy „lutherani comburantur et possessionibus priventur". Míg egyrészről óvja tehát nemzetét a vallás dolgában kényszerítő törvények alkotásától, másrészről kifejezi abbeli meggyőződését, hogy a béke helyreállítására az egyetlen óvszer „a szabad ország, szabad alkotmány, szabad vallás" jelszavában található fel.

Ezzel szemben Szalay László, Korpona város tudós követe, nyomban kimutatta, hogy nálunk, hol a r. katholikus egyház óriási vagyonnal rendelkezik; hol a főrendi táblán első helyen ülnek a püspökök; hol a káptalanok követei az alsó táblának egy részét képviselik; hol a klérus egész megyéket kormányoz, követeket küld, utasitásokat készit, a királyi kúriánál itéleteket hoz, sőt oda birákat is nevez ki — nálunk a *status quot fentartani* s e mellett az egyház függetlenségét az állammal szemben kimondani, — mindazokra a felekezetekre nézve, melyeknek papjai ama kiváltságokban nem részesülnek, a legveszedelmesebb dolog lenne, „melylyel a gyöngét megkötözve adnák át a hatalmasnak".

Valóban a Wurda szabadelvűsége az avatatlan előtt bármily tetszetősnek látszik is, épp oly hamis, mint a milyen a Metterniché vagy a franczia Montalembert-é volt. A mint Metternich a vegyes házasság kérdésében még a kúriával is összetűzött s a klérus befolyásának, illetőleg túlsúlyának biztositása végett arra az álláspontra helyezkedett, hogy az államhatalom

illetéktelen lévén a vallás- és lelkiismeret szabadságát érintő vitás kérdések elintézésére, a vegyes házasságból születendő gyermekek vallásának meghatározása tekintetében szabad kezet kell adni a katholikus és az akatholikus papságnak egyaránt: épp oly buzgalommal kapaczitálja a modern, úgynevezett szabadelvű katholikus politika legszellemesebb képviselője, Montalembert, az államhatalmat, hogy a földi javakkal bőségesen ellátott s azoknak élvezetében meg nem zavarható katholikus egyházzal egyáltalán ne törődjék; mert hát nagyon jól tudja, sőt ki is fejezi, hogy „ez által a katholiczizmus mindent nyerhet és semmit sem veszíthet."

Az 1843/4-diki országgyűlésen tapasztaltak után, nem csuda, ha a 48-diki törvényhozás, — mely a közszabadság és a demokráczia elveinek megvalósítására vállalkozott s mely ennélfogva természetesen a vallásszabadság biztositásának kötelessége elől sem térhetett ki, — egyrészről a Wurda-féle álszabadelvűséget megtagadva, másrészről abban a hitben, hogy az egyházi javakra nézve a különben igazságtalan status quo megbolygatása a klérust a nemzeti átalakulás ellenségévé tenné és ez által magát az átalakulást is veszélyeztetné: a vallásegyenlőségnek azt a módját választotta, mely szerint az állam fedezze a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteit.

Kossuth maga elismeri, hogy az, a mit választottak, rossz expediens; de azt választották kénytelenségből.

Úgyde az alternativát Kossuthék nem jól állitották fel. Ha ki akarták kerülni azt, a mit Nyugat-Európa államaiban a forradalmak hajtottak végre, t. i. az egyházi vagyon világiasítását: akkor erre sem az egyik, sem a másik expediens nem volt alkalmas. Az államnak mind a két esetben rá kellett volna tennie a kezét az egyházi javakra. Ha a „senkinek nem ád semmit" jelszavát érvényesíti: tökéletesen igaza van Kossuthnak, hogy akkor a r. katholikus egyház főpapjait és szerzeteseit meg kellett volna fosztania állami beneficiumaiktól. De ha a felekezeti összes szükségletek ellátását vállalja magára: akkor is csak úgy tehet vala eleget ebbeli kötelezettségének, ha az egyházak összes javait lefoglalja.

A 48-diki törvényhozás a saecularisatiót csak úgy mellőzhette, hogy a felekezetek ama szükségleteinek fedezésére kötelezte magát, melyeket saját erejükből nem birnak fedezni.

Így értelmezték 1848-ban a törvényt úgy a r. katholikusok, mint a protestánsok.

A protestánsoknak alkalmuk nyilt az 1848 : XX. t.-czikkre nézve álláspontjukat félig-meddig hivatalosan is kifejezni azon

az értekezleten, melyet br. Eötvös József kultuszminiszter, a törvény rendelkezésének megfelelőleg, szeptember 1-jére hívott össze Pest városába.

Erre az értekezletre nemcsak azért volt szükség, mert a törvény rendelte annak megtartását, hanem azért is, hogy a protestáns körökben a törvény értelmezése tekintetében fölmerült nézeteltérések kiegyenlíttessenek. Méltán lehetett attól tartani, hogy a félreértések, ha ideje korán helyre nem igazíttatnak, úgy az egyházra, mint az államra nézve, végzetes következményeket vonnak maguk után. A köznép körében ugyanis, mely a robot, dézsma és a többi úrbéri szolgálmányok terhétől megszabadult, csakhamar lábrakapott az a fölfogás, hogy a mint az úr dolgát ezentul nem kell végeznie, a lelkészeket, tanítókat is az állam fogja helyette fizetni s a lelkészi és tanítói földek szántása-vetése sem lesz többé az ő kötelessége.

Hogy is találta volna belé magát a nép a dolgok új rendjébe, mikor a protestáns értelmiség sem volt tisztában a törvény intencziójával. A hányan, annyiféleképen magyarázták a törvényt s a kik a tárgyhoz hozzászóltak, többnyire szélsőségekbe csapongtak és csak nagyon kevesen tartották meg a józan mérséklet határait.

Az egyik rész bizalmatlanságot igyekezett ébreszteni, a másik rész a föltétlen meghódolás szükségét hirdette az állammal szemben.

A bizalmatlanság egyik legkiválóbb szószólója volt a kitünő készültségű, minden izében szabadelvű Jakabfalvy András, ki már az 1832/6 diki országgyűlésen, mint Tornamegye követe, ott harczolt Deák Ferencz oldala mellett a szabadelvűek táborában s ki ebben az időben írta azt az újabban közrebocsátott jeles történelmi munkáját, a miben nagy erudiczióval mutatja ki, hogy Magyarország hátramaradottságának a hierarchia a legfőbb okozója.[1] Ő az 1848 : XX. t.-czikket egyenesen visszautasította; mert nem talált abban semmi új adományt vagy olyan igéretet, a mit a protestánsok már háromszáz évvel ezelőtt meg ne kaptak volna s mert a hatalmas, gazdag és jezsuita szellemű klérus, megmaradván kiváltságos állásában, a mint a multban kivitte azt, hogy a magyar nemzet, az egész világ gúnyjára és megbotránkozására, ünnepélyes igéretét be nem válthatta, ugyanezt meg fogja tenni ezentúl is. Addig tehát, míg a római katholikus egyháznak az állam-

[1] *Jakabfalvy András:* Egyházi politika különösen Magyarhonban. Kiadta Jakabfalvy Gyula. Budapest, 1886.

hoz való viszonyát meg nem változtatják; a míg a Regnum Marianum meg nem szűnik; a míg az állam az egyenlőség elvét nem alkalmazza az erősebb és hatalmasabb egyházra s a míg az új alkotmány az eddiginél több biztositékot nem nyujt a gyöngébb félnek a hatalmasabb ellenében: addig neki és a protestánsoknak nem kell semmi az állam kezéből; hanem megelégszenek a békekötésekkel és azzal az 1790-diki törvénynyel, mely paktum konventum, melyet tehát még az ellenségnek is tiszteletben kell tartania

Jakabfalvyval Jeszenszki László, hódmezővásárhelyi pap, habár abban nem értett is egyet, hogy az 1848 : XX. törvényczikket a protestánsok utasitsák vissza; de annál hevesebben követelte, hogy ha már a törvény létrejött, az abban kimondott egyenlőség és viszonosság elvének minden konzekvencziáját haladéktalanul vonják le s ehhez képest a trónöröklés feltételei közül törültessék a katholikus vallás követése; az országgyűlésen a protestáns egyház is képviselve legyen; a trónörökös mellett protestáns nevelők is alkalmaztassanak s a protestáns papok is viseljenek világi méltóságokat, úgy hogy a mint Hám Jánost kinevezhették esztergomi főispánnak, nevezzék ki Biharba Szoboszlai Pap Istvánt, Győrbe meg Haubner Mátét.

Székács József szintén tartózkodva fogadta az új törvényt, melytől féltette az egyház függetlenségét. Szinte szálló igévé vált az a mondása, hogy „már csak valljuk meg őszintén, a ki fizet bennünket, annak vagyunk szolgái“. Féltékenysége oly nagymérvű volt, hogy még azt is kifogásolta, hogy báró Eötvös miniszter a szeptemberi értekezletre szóló meghivójában „egyházi és iskolai *reformról*“ beszélt, holott a törvény a minisztert nem hatalmazta fel a protestáns egyház reformálására, hanem csak arra, hogy a protestánsokkal az 1848:XX. t.-cz. alapján létesitendő törvényjavaslat felől értekezzék.

A Jakabfalvyék által képviselt felfogással homlokegyenest ellenkezett azoké, a kik a feletti örömükben, hogy a protestáns egyházat az állam kész megszabaditani anyagi gondjaitól, az állam előtt térdet-fejet hajtottak. A pelsőczvidéki papság például egy értekezletéből, a midőn felhivta az egyházat, hogy önkormányzati jogait a kollégialitás elve szerint oszsza meg az állammal: minden tartózkodás nélkül kifejezte egyszersmind abbeli meggyőződését, hogy „a protestánsoknak Magyarhonban el kell fogadni a közállomány atyai intézkedéseit s engedni jogaiból oly irányban s mértékben, melyben ezt a státuskormány helyesen kigondolt s összeszerkesztett gépezete igényli.“ Pecz Gyula, a későbbi mezőberényi pap, — ki mint sokat ta-

pasztalt férfiú, már akkor is szép tekintélynek örvendett hitsorsosai körében, — az állam iránti bizalom előlegezésében oly nagylelkű volt, hogy azt sem kifogásolta, ha a protestánsok összes alapitványaikat átadják az államnak, biztosan számítván rá, hogy ebben az esetben az állam azt fogja mondani a katholikusoknak, hogy a protestánsok ideadták alapítványaikat, adjátok hát ide ti is. Mocskonyi József, irsai pap azt indítványozta, hogy a papi jövedelem hullámzásának meggátlása végett, a papi földeket adják el s a vételárból befolyó tőkét átadván az államnak, ennek kamatai számíttassanak be az állam által a papi fizetésbe. De talán a legloyalisabb volt az állam irányában az az esperes, a ki a protestáns egyházi és iskolai ügyek rendezését teljesen az államra akarta bízni, abban a meggyőződésben, hogy a mit az állam tenni fog, bizonyosan az lesz a protestánsokra nézve a legüdvösebb, s a ki a protestáns egyházi lapban azzal az indítványnyal állt elő, hogy a protestáns püspököket az egyházi illetékes hatóság hármas kijelölése alapján a kormány nevezze ki.

Az eszméknek és gondolatoknak ebben a zűrzavarában, a szeptember 1-ére összehívott protestáns értekezlet állította helyre az összhangot, kellő mérséklettel és a gyakorlati élet követelményeinek számbavételével meghatározván azokat a vezérelveket, melyek a protestáns egyház érdekei szempontjából, az 1848 : XX. t.-cz. végrehajtásánál szem előtt tartandók. Mielőtt azonban a közös értekezlet megtartatott volna, előbb az evangelikusok, a reformátusok és az unitáriusok külön-külön tanácskoztak.

Az evangelikusok egyeteme, nem várva be a közös értekezlet megállapodásait, augusztus 31-iki üléséből feliratot intézett a minisztériumhoz, melyben az 1848: XX. t.-cz. végrehajtásának elhalasztását kéri, indokolván ebbeli kérelmét egyrészről azzal, hogy mielőtt a protestáns egyháznak az államhoz való viszonya meghatároztatnék, előbb a katholikus egyház közjogi állását kell tisztába hozni, másrészről, hogy akkor, a mikor a nemzet minden ereje a haza megmentésére összpontositandó, a protestánsok szerénytelenség nélkül nem kívánhatják, hogy az 1848 : XX. t.-czikkben számukra biztositott anyagi segélyt megkapják s meg kell elégedniök azzal, a mire föltétlenül szükségük van, hogy t. i. ama lelkészek, kik a megszüntetett tized által óriási anyagi veszteséget szenvedtek, a kormány által kárpótoltassanak.

Minthogy azonban az evangelikusok nem voltak benne biztosak, hogy feliratuknak meglesz a kellő sikere: nehogy akármi részben is a mulasztás vádja érje őket, az 1848: XX.

t.-czikkre vonatkozó nézeteiket is írásba foglalták. Emlékiratuk fontosabb tételei a következők voltak:

Az evangelikusok autonomiája sértetlenül fentartandó. A mennyiben az egyházi és iskolai szükségleteket nem fedeznék, azoknak pótlásáról az állam gondoskodjék. Alapitványaikat a kormány felügyelete alatt maguk kezelik. A többi hitfelekezethez való viszonyuk, különösen a vegyes házasságok, a gyermekek vallása és az áttérések tekintetében, a szabadelvűség követelményeinek megfelelőleg rendezendő. Az egyházi hivatalnokok állásukhoz illő fizetésben részesülnek s minden kiküldetésük alkalmából az állam pénztárából napi dijat kapnak. A papi fizetések akkép szabályozandók, hogy az egyházak fekvő értéke és gabonabeli jövedelme, a mennyiben ez utóbbi a hivekre nézve szerfelett terhes nem lenne, számbavétetvén, papi jövedelemnek ezentúl is megmarad s ha ez elég nem volna: akkor a hiányt az állam pótolja készpénzzel; az apróbb szolgálmányok és adók pedig, például a földek mívelése, a termények befuvarozása, az ágybér, az esketési, keresztelési díjak stb., kárpótlás mellett megszűnnek. Oly helyeken, a hol központárból vagy közjavadalmakból valamely felekezet évi segélyt húz, aránylagos segélyt kapjon a protestáns egyház is. Elaggott lelkészek, tanítók és egyéb egyházi hivatalnokok, úgyszintén ezek özvegyei és árvái részére megfelelő nyugdij biztositandó. A protestáns gymnáziumok, pap- és tanítóképző intézetek tanárainak fizetése a többi felekezetek tanárainak fizetésével egyforma legyen. A mely arányban a protestánsok a közterhek viseléséhez járulnak, abban az arányban részesíttessenek állami segélyben stb. stb.

A közös értekezleten, melyet a három protestáns felekezet képviselői szeptember 3-án tartottak meg, az evangelikusok és unitáriusok írásban terjesztették elő nézeteiket; a reformátusok álláspontját ellenben Szoboszlai püspök élő szóval adta elő s a midőn nagy örömmel jelezték, hogy a három felekezet nézetei közt semmi lényeges eltérés nincsen, néhány óra alatt a tanácskozást befejezték és annak eredményét Szoboszlai püspök már másnap közölte a kultuszminiszterrel.

Ezzel azonban az 1848 : XX. t.-cz. végrehajtása czéljából meginditott mozgalom, úgy a protestánsok, mint a katholikusok részéről félbeszakadt. A protestánsok legalább körvonalozták a maguk álláspontját. A katholikusok ellenben még idáig sem juthattak. A második alkotmányos kultuszminiszter, Horváth Mihály, 1849. jún. 15-én kelt rendeletében, midőn kinyilatkoztatta, hogy „az ország kormánya illetetlenül fenn akarja s fogja tartani minden, tehát a katholikus vallásnak

is az utolsó pozsonyi országgyűlésen (1848: XX. t.-cz.) biztositott szabadságát, föladatának csupán azt tekintvén, hogy a magyar katholikus egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületésére s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind a belkormány szabályozására módot és alkalmat nyujtson s gondoskodjék, hogy az egyháznak az álladalom irányában szabályozandó viszonyai törvény által is biztosíttassanak:" ugyanezen rendeletében tudtára adta egyszersmind a katholikus egyház minden tagjának, hogy ezen egyház ügyeinek elintézésére augusztus 20-án Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar katholikus egyházat képviseljék. Ugyde a közbejött események s különösen a püspökök ellentállása következtében ez a tanácskozmány nem tartatott meg.

A protestáns értekezletnek nagy jelentősége volt főképen azért, mert az 1848 : XX. t.-czikket különösen abból a szempontból világította meg, hogy annak alapján mit követelhet a protestáns egyház az államtól. És e tekintetben nem tartott szükségesnek semmiféle különösebb újítást; hanem haladt a régi nyomokon. Az a gondolat, a mi az 1848 : XX. t.-czikkben jut kifejezésre, hogy t. i. a felekezetek szükségletei az állam pénztárából fedezendők, protestáns körökben már az 1790-es években felmerült. A márcziusi napok előtt pedig már több protestáns egyházi hatóság egyenesen követelte ennek a gondolatnak megvalósítását. De *az egyház és az állam közötti viszony rendezését, protestáns részről, tudtommal 1848-ig senki sem értette úgy, hogy azoktól a felekezetektől, melyeknek vagyonuk van, az elvétessék; hanem hogy azok a felekezetek, tehát a protestáns felekezetek is, melyeknek elegendő jövedelmük nincsen egyházi és iskolai szükségleteik fedezésére, önkormányzati jogaik teljes épségben tartása és az igazságos és aránylagos önmegadóztatás elvének alkalmazása mellett, az államtól annyi segélyt kapjanak, a mennyivel egyházi és iskolai intézményeiket a kor színvonalán fentarthatják.*

Ezzel a felfogással az 1848-diki kormányé csak annyiban egyezett meg, a mennyiben az említett kormány a felekezetek segélyezésére nézve a kezdeményező lépést megtette. Eötvös kultuszminiszter, hogy a felekezetek szükségleteit és jövedelmeit megállapíthassa, bevallási íveket küldött szét, melyek közül azonban alig 20 százalék került vissza. S így a kormány a nélkül, hogy az egyházi szükségletek mérvét meghatározhatta volna, tisztán az állam erőforrásainak tekintetbe vételével készítette el az 1849. évre szóló állami költségvetést, oly módon, hogy míg a 62 millió 222,368 forintban előirányzott összes állami kiadásból a honvédelemre 70 százalék, a

közigazgatásra 8 millió forint jutott: addig a bevett felekezetek egyházi és iskolai szükségleteire nem telt több 2 millió 500,000 forintnál.

A kilátásba helyezett állami segély tehát *alamizsnává* zsugorodott össze. Ezt maga a kormány sem tartotta szükségesnek palástolni. Br. Eötvös kultuszminiszter, midőn budgetbeszédében rámutatott arra a tényre, hogy a törvény azt a hitet ébresztette a felekezetekben, mintha ezentúl az állam fedezné összes szükségleteiket, a minek következtében az egyházi adókat a katholikusok, különösen pedig a görögkeletiek nem fizetvén, lelkészeik valóságos inségbe jutottak: őszintén bevallotta egyszersmind, hogy az állam nem birja meg az összes egyházi terhek viselését s legfölebb az egyes lelkészeket segítheti, hogy „éhen ne haljanak". A mit az állam ád, — úgymond, — az „semmi más, mint jótékonyság; nem a szükségnek pótlása, hanem csak felsegélése azoknak, kik azon esetre, ha az államtól semmi segélyt nem nyernek, talán az inségben elvesznének".

A protestánsoknak azonban alamizsna nem kellett. Hiszen az evangelikusok, a szeptember 3-ikán megtartott értekezlet előtt, hazafias lelkük sugallatát követve, éppen azért mondtak le az 1848 : XX. t.-czikkben részükre biztositott anyagi segélyről, mert belátták, hogy az önvédelmi harcz az állam minden erejét fölemésztvén, az államtól nem kaphatnak annyit, a mennyire jogos igényük van, sőt a saecularisatiót is, a mely pedig az 1848 : XX. t.-czikkben benne van, csak azért nem követelték, mert a nemzeti újjászületés proczesszusát nem akarták megzavarni a katholikus klérusnak az államra uszításával, pedig tudták nagyon jól, hogy a mennyiben az állam a saecularizált egyházi javakból a katholikus egyház összes szükségleteit bőven fedezhette, annál biztosabban és annál könnyebben beválthatta volna az ő segélyezésükre tett igéretét.

A protestánsoknak még attól sem kellett tartaniok, hogy a saecularisatio végrehajtása esetén az ő vagyonuk, az ő alapítványaik is az állam kezére kerülnek. Mert hogy a római katholikus papi javak államjavak, ezt a kérdést már a reformáczió elméletileg eldöntötte, gyakorlatilag pedig megoldották maguk a római katholikus uralkodók. A magyar közjognak az említett javakra vonatkozó rendelkezései, például, hogy hűtlenség esetén a főpapokat az állam javadalmuktól megfoszthatja; hogy az interkaláris jövedelmek a kincstárt illetik meg; hogy a főpapok végrendelkezési joga az állam javára megszoríttatik, — mindmegannyi bizonyítékok arra nézve, hogy nálunk is mindenkor érvényesült a r. katholikus egyházi javak

tekintetében a nyugateurópai felfogás. Míg ellenben azt, hogy a protestáns egyházi javak és alapitványok szintén állami jellegűek, még eddig soha senkinek nem sikerült bebizonyitania. Éppen akkor, a mikor ez leginkább szóba jöhetett volna, t. i. 1848-ban, Deák Ferencz az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával kijelentette, hogy „a r. katholikus alapítványok nem csekély része már Szent István által a státus javaiból adatott ki, azon jószágokból t. i., melyeket a státus közszükségeinek fedezésére rendeltek eleink akkor, midőn a közjavakat felosztották, míg ellenben a protestánsok és óhitűek minden alapítványa magánalapítvány, mihez a státus nem járult semmivel“. Ugyanez alkalommal Klauzál Gábor miniszter még határozottabban úgy nyilatkozott, hogy „attól félnek sokan, hogy a r. katholikus roppant fundácziókat nem szabad érinteni, holott ezeket nemcsak szabad, hanem kell is érinteni, mert csak oly javakból állnak, melyek akkor adattak a nevelésre, midőn még egy vallás volt Magyarországon“.

Ezekkel a nyilatkozatokkal szemben természetesen vajmi kevés nyomatéka lehetett az olyanféle felszólalásnak, mint a Danielik Jánosé[1], ki merő sophismák alapján igyekezett bebizonyítani, hogy a r. katholikus és a protestáns egyházi vagyon jogi természete között nincs semmi különbség. Annyival kevésbbé kelthetett visszhangot a Danielik szózata, mert hiszen abból a hamis és a tényeknek teljességgel meg nem felelő tételből indult ki, hogy a katholikus egyházi javak jogi természetének helyes megállapitására azért van szükség, mert a protestánsok a mily szivósan ragaszkodnak saját alapitványaikhoz, épp oly hevesen sürgetik a katholikus egyházi javak elkobzását.

Az egyházi javak elkobzására irányuló mozgalomnak — mint emlitők — 1848-ban hire is alig volt. Ellenkezőleg a protestánsok az állam érdekeit tartva szem előtt, a legnemesebb önmegtagadással maguk javasolták a részükre nagy előnyöket biztositó 1848 : XX. t.-cz. végrehajtásának felfüggesztését.

Negyvennyolcz óta azonban a viszonyok megváltoztak. Most már itt az ideje, hogy az állam lerójja a protestánsokkal szemben tartozását. A mily határozottsággal kell ezt követelnünk, úgy hogy e tekintetben semmiféle véleményeltérés nem lehet közöttünk: *épp oly tanácsosnak látszik másrészről, le nem térnünk arról az alapról, melyet a történelem rakott le számunkra.*

[1] *Danielik János:* A katholikus egyházi javak- és alapítványokról tulajdonjogi tekintetben. Pest, 1848.

Bármennyire igaza van is Thiersnek, a nagy franczia államférfiúnak, midőn azt mondja, hogy egy földbirtokkal biró, állami hatalom gyanánt konstituált papság jó lehetett ugyan a középkor társadalmi rendje számára és hasznossá válhatott ama korban a polgárosodásra nézve, de nem volt helyén már a XVIII. században sem; bármennyire elismerjük is, hogy a franczia forradalom által kivívott politikai és társadalmi reformok, különösen a klérus hatalmi túlsúlyának megtörésére irányult reformok, az egész emberiség fejlődésére döntő hatással voltak: a mi politikai és társadalmi helyzetünket egyátalán nem tartjuk olyannak, hogy az állam és egyház közti viszony rendezésénél a franczia forradalom példáját követhetnők.

Ha Kossuth a forradalom alatt a saecularisatiót — saját bevallása szerint — nem merte végrehajtani, mert attól félt, hogy ez által a nemzeti átalakulás munkáját zavarja meg: nekünk, a kiknek az egységes magyar nemzeti állam épületének betetőzése jutott feladatunkul s a kiknek még a miatt is, hogy legjogosabb nemzeti aspiráczióinkat lépésről-lépésre megvalósíthassuk, elszánt és állandó küzdelmet kell folytatnunk ellenségeinkkel, — szintén tartózkodnunk kell minden olyan lépéstől, a mely vallási háborút idézhetne elő. Nálunk egy ilyen háború sokkal veszedelmesebb lenne, mint a milyen volt az az egyvallású Francziaországban. Itt csak az állam és az egyház közti békét zavarta meg, nálunk ellenben, a hol sok felekezet van, a felekezetek közti békét, tehát a társadalom nyugalmát tenné tönkre. S hagyján, ha legalább az elérhető siker a társadalmi rend felforgatásából származó bajokkal arányban állna. De e tekintetben ne áltassuk magunkat. A mint Francziaországban a radikális egyházpolitikának nem sikerült a hierarchia befolyását megsemmisitenie; a mint Olaszországban az egész pápai birodalom saecularisatiójával a pápaság semmit nem veszitett az egész világra kiható erkölcsi súlyából: az egykori Regnum Marianumban, a hol a lakosság óriási többsége a katholikus felekezethez tartozik, a vagyonától megfosztott klérus, fején a martyr-koszorúval, a hivő lelkekre bizonyára szintén tudna olyan befolyást gyakorolni, hogy régi tekintélye csorbát nem szenvedne.

A magyar protestánsok által követendő egyházpolitika irányának és vezérelveinek megállapitásánál, a mily mértékben óvakodnunk kell tehát a radikalizmus túlzásaitól, épp oly mértékben ügyelnünk kell magunkra, hogy a lemondás és a kishitűség erőt ne vegyen rajtunk.

Az 1848 : XX. t.-czikkben kimondott paritás elvének megvalósitása szempontjából a saecularisatiónál sokkal fon-

tosabb a katholikus egyház közjogi kiváltságainak megszüntetése; a katholikus egyházzal szemben az állami jogok fentartása és szigorú érvényesitése és főképen az egyházi szükségleteknek olyatén kielégitése, hogy a felekezetek saját czéljaik megvalósitásában gátolva ne legyenek s hogy a világi javakban bővelkedő katholikus egyház mellőzésével, mint a mely maga gondoskodhat magáról, azok a felekezetek, melyeknek elegendő vagyonuk nincsen, megkapják az államtól, a mire szükségük van.

Mi, protestánsok, nem kivánjuk a kulturharcz felidézését. Szivesen engedünk minden olyan kérdésben, a melyben lételünk veszélyeztetése nélkül engedhetünk. De az államtól viszont megköveteljük, hogy olyan egyházpolitikát kövessen, mely ne foszszon meg bennünket a katholikus egyházzal szemben ellentállási képességünktől s az egyházi és iskolai intézményeink fentartásához és korszerű fejlesztéséhez szükséges erőnktől; hanem ellenkezőleg, tegyen meg mindent — és pedig halogatás nélkül — arra nézve, hogy mint társadalmi tényezők kellőképen érvényesithessük magunkat. Követeljük az államtól, hogy lásson el bennünket mindazokkal az eszközökkel, a melyekre szükségünk van, hogy felvehessük a versenyt a katholikus atyafiakkal. *E tekintetben a mint alkudoznunk tovább nem szabad, úgy az államnak azt a kifogását sem fogadhatjuk többé el, hogy pénzügyi viszonyai nem engedik meg, hogy igényeinket az 1848 : XX. t.-cz. értelmében egyszerre és teljesen kielégítse.* Ha az állam a folyton fokozódó katonai terheket megbirja: a budgetnek aránylag nagyon csekély emelésével, az alatt a teherszaporulat alatt sem fog leroskadni, melyet magára vállal a végből, hogy a *protestánsokkal szemben eddig követett s ezekre nézve olyannyira megalázó alamizsnáskodás rendszerét, a törvényen alapuló követelmények teljes kielégítésének rendszerével cseréli fel.*

Hiszen a támogatás módjának ilyetén megváltoztatása annál indokoltabb, mert magára az államra nézve is óriási előnynyel jár.

A protestáns egyház a magyar nemzeti államnak legtermészetesebb szövetségese. A liberalizmus és a protestáns világnézlet — mint azt már más alkalommal kifejtettem — egymást kiegészitik s a mint a protestáns egyház a legtisztább szabadelvűség alapján épült fel és tölti be világátalakitó hivatását, úgy viszont a szabadelvű irány a protestantizmusban találja fel legfőbb és leghűségesebb támaszát. A két tényezőnek ez az egyetértése és egymásrahatása képezi és képezte mindenkor az állam és társadalom fejlődésének, a poli-

tikai és kulturális haladásnak legfőbb feltételét és biztositékát. A magyar protestáns egyház a mily odaadással támogatta a szabadelvű irányt a magyar nemzeti állam alapköveinek lerakásában: épp oly önfeláldozással vesz részt a továbbépités nagy és nehéz munkájában. Az államra nézve tehát valóságos életkérdés, hogy leghűbb dolgozótársának munkakedvét és munkaképességét necsak biztositsa, de lehetőleg fokozza is.

Én megvallom, azt szeretném, ha a törvényhozás és a kormány a magyar állam magatartását a protestáns egyház irányában, nem annyira a közjogi, mint inkább a politikai momentumok szem előtt tartásával állapitaná meg. Az 1848: XX. t.-cz. csak arra való, hogy fegyverrel lássa el a protestánsokat abban az esetben, ha jogaikért harczba kell szállniok s hogy útját állja az uralkodó egyház felelevenitésére irányuló minden kisérletnek. Isten után a törvénynek kell megóvnia a nemzetet attól a szerencsétlenségtől, hogy ismét valósággá váljék az uralkodó egyház fogalma, mely — mint Deák Ferencz 1848-ban megjegyezte — „annyi igazságtalanságot és annyi átkot árasztott a nemzetre“. Az irányadó politikai tényezők azonban akkor, a mikor a törvény alapjára helyezkednek, *legyenek áthatva attól a tudattól,* hogy a nagy nemzeti czélok megvalósitásának legelső és legfőbb föltétele a nemzet széttagoltságának megszüntetése és erejének összpontositása s hogy ez — még ha a törvény világosan nem rendelné is — csak akkor érhető majd el, a mikor a jogegyenlőség megvalósitásával megszűnik minden ok, a mely egyik felekezetet a másikkal szemben féltékenynyé és bizalmatlanná teheti.

És ha a felekezetek közötti egyenlőség és viszonosság, mint a magyar nemzeti politika megdönthetetlen sarkelve, átmegy a köztudatba: akkor nem kell többé bajlódnunk az 1848: XX. t.-cz. magyarázatával. A nemzeti közvélemény ereje fogja megvalósitani azt, a mit egy különben sem szabatosan fogalmazott törvény alapján kivivni nem sikerült. S a mennyiben ez a szabadelvűség diadala lesz: ebben a diadalban a liberális irány szövetséges társa: a protestántizmus osztozkodni fog.

HORNYÁNSZKY VIKTOR
császári és királyi udvari
könyvnyomdája
Budapest

